

SCHACK I FILATELIN

Av Hans Ulfströmer

Egentligen är jag en »traditionell» filatelist med klassiskt Frankrike som huvudintresse. Men i början av 1960-talet smittades även jag av det allmänt växande intresset för motivfilateli. Så jag såg mig om efter något litet område jag kunde pyssla med vid sidan om, mest som avkoppling. Sport, fotboll, fjärilar, båtar och mycket annat kasserades direkt. För omfattande. Men så kom jag att tänka på schack. Ett spel som alltid fascinerat mig även om jag är ganska dålig i det. Och schackfrimärken kunde det väl inte finnas för många av? Några kände jag faktiskt redan till.

Finlands frimärke till schackolympiaden i Helsingfors 1952 anser jag än i dag vara världens i särklass vackraste. Med sin välbalanserade design och fina gravyr gör det mig närmast lyrisk!

Vid omröstningar om det vackraste schackfrimärket är det emellertid valörer ur Jugoslaviens serie till schackolympiaden 1950 som belägger tättplatserna. Och då främst valören 5 dinarer med schackbräde och jordglob. Detta frimärke har sitt speciella intresse då ställningen som visas hämtats från ett berömt schackparti spelat i New York 1924. Men inte nog med detta: partiställningen är felaktigt återgiven då löparen på f8 borde ha stått på g8! Ytterligare ett frimärke hade jag från starten. En av valörerna i Bulgariens den 29/9 1947 utgivna sportserie till balkanspelen visar en schackspringare. Detta är världens första schackfrimärke.

Början

Redan från början hade jag alltså en mycket vacker, om än liten, samling schackfrimärken. Men vad fanns mer? Det blev ett ivrigt letande i frimärksskataloger. Sovjetunionen, det stora schacklandet, stod först i kön

och redan från början fick jag lära mig att det gällde att hålla ögonen öppna. Förutom den inte alltför svårfunna satsen till 1948 års individuella världsmästerskap hade jag nämligen turen att upptäcka schackfigurerna på 1958 års frimärke som vid närmare studium visade sig porträttera den gamle ryske schackmästaren Tchigorin (1850-1908). Efter denna upptäckt blev det en verklig finkamning av katalogerna!

Ungern bidrog med tre frimärken till kandidatturneringen i Budapest 1950 (vinnaren av en sådan får sedan möta världsmästaren i en match om VM-titeln). 1951 kom Cuba med hela sju frimärken hyllande nationalidolen Capablanca (1888-1942) som 30 år tidigare erövrat VM-titeln i schack. Ett av frimärkena visar förresten slutställningen i matchens sista parti. Den regerande mästaren Lasker gav här upp både partiet och matchen!

1956 spelades i Zakopane det första världsmästerskapet för hörselskadade och Polen passade på att komma med två verkligt instruktiva frimärken. Varför hörselskadade skall ha ett eget världsmästerskap (det är annorlunda med synskadade!) kan man ju fråga sig, men en lustig poäng i sammanhanget kan jag nämna. Det är, som var och en säkert förstår, relativt tyst under en schackturnering. Men så icke då hörselskadade spelar. Inget larm kan ju störa koncentrationen hos den som inte hör!

Efter att 11 år tidigare ha utgivit världens första schackfrimärke återkom så Bulgarien 1958 med ett nytt. Skälet denna gång var att lag-VM för studenter arrangerades i Varna. Studenter!? Ja, dessa skulle vara högst 27 år gamla och inskrivna vid ett universitet. Vid universitetet kunde man

studera till exempel — schack! Man kan nog säga att det var med viss rätt som dessa mästerskap kritiserades. 1976 hölls det 21:a och sista. Två år senare kom som en ersättare ett lag-VM för juniorer. Då »juniorerna» i dessa sammanhang får vara hela 25 år gamla är det inte så mycket mer än den tidigare kritiserade studentbeteckningen som tagits bort. Till denna nya mästerskapsform passade värdnationen Mexico på att utge två frimärken.

Åter till gamla tider. Som tidigare nämnts honorerades schackolympiaderna 1950 och 1952 med frimärken. Trots att schackolympiader (VM för nationslag med 4 spelare och 2 reserver) arrangeras varannat år skulle det dröja ända till 1960 innan fler dylika frimärken kom ut. Detta år var Leipzig skådeplatsen och DDR gav ut tre frimärken. Till dessa vill jag emellertid återkomma då de visar gamla schackpjäser. Så långt hade jag hittat 27 schackfrimärken och faktiskt bara missat ett enda. Att stalinkonstitutionens artikel 119 om rätten till rekreation 1952 skulle illustreras med ett par schackspelare vid ett vilohem var inte så lätt att veta. Särskilt som frimärket inte var avbildat i katalogen.

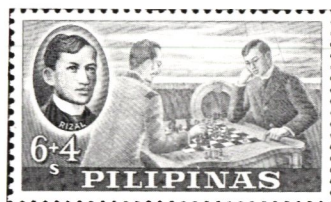
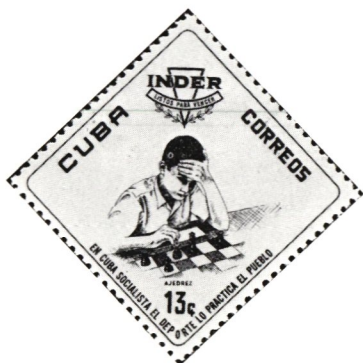

Samlingen växer

Just de här åren (1962-63) då mitt intresse vaknade tillfördes området ytterligare 15 frimärken och ett block. 1962 års kandidatturnering på Curaçao fick tre av dessa frimärken. Sovjetmästerskapet i Erevan ett. Årets stora schackhändelse, olympiaden i Varna, förädrades hela fem frimärken (dessa även otandade i något ändrade färger) och det ovan nämnda blocket.

Cuba visade schacklig tankemöda på ett märke i en serie om 30 märken till sportinstitutet Inder. Året 1962 avslutades så med att Filippinerna den 30/12 visade nationalhjälten Dr. Rizal vid ett schackbräde. (Tre år senare återkom detta frimärke med påtryck till installationen av president Marcos, men då övertrycket täcker schackbrädet kan märket underkännas som schackmotiv.)

1963 spelades en individuell VM-match i Moskva och Sovjetunionen passade på att ge ut tre frimärken. Först kom dessa otandade (18/5) och fyra dagar senare tandade. Antingen hade man ont om tid (frimärkena kom just vid matchens avslutning) eller så ville man väl dubblera upplagan. . . Senare samma år utgav Nicaragua 13 frimärken till olympiska spelen i Tokyo 1964. Som i så många andra fall visas även sporter som inte återfinns på det olympiska programmet. Sålunda fick vi ytterligare ett schackfrimär-

ke, om än ganska oförtjänt. Men frimärket saknar inte intresse, det är faktiskt det första som visar att schackspelet har en organisation. FENANIC skall nämligen uttydas som Nicaraguas schackförbund (Federación Nacional de Ajedrez de Nicaragua).

43 frimärken och 1 block var ju ingen större samling. Några poststämplarna fanns det säkert också. Men nu hjälpte givetvis inga frimärkskataloger längre, det gällde att finna andra vägar. Stämpeln från världsschackkongressen i Grand Hotel i Stockholm 1937 fann jag dock snabbt. Denna kongress var egentligen en bisak, huvudarrangemanget var den 7:e schackolympiaden. 2 år tidigare i Warszawa hade det svenska laget nått sin största framgång någonsin genom att belägga 2:a plats. Så förväntningarna var stora inför denna nya kamp, nu på hemmaplan. Men resultatet, 10:e plats, blev en stor besvikelse.

Andra vägar att finna information blev att bombardera alla mina brevvänner, främst de utländska, med frågor. Ganska snabbt fick jag respons. Fann likasinnade, bredare kunskap om ämnet och nya objekt för samlingen. Snart kunde jag tämligen klart överblicka vad som förutom frimärkena existerade inom motivområdet. Drygt hundratalet poststämplarna (betydligt fler än jag väntat mig), tiotalet frankostämplarna, fem helsaker och en rek-etikett.

Detta kunde ju bli en trevlig liten sidosamling. Jag var ordentligt biten! Föga anade jag den utveckling som antyds av följande tabell:

	Frimärken	Block	Poststämplarna	Frankostämplarna	Rek-etiketter	Helsaker
-1963	43	1	111	11	1	5
1964-69	28	2	193	17	-	5
1970-75	42	2	287	29	2	21
1976-81	107	8	509	44	4	17
Totalt	220	13	1 100	101	7	48

Dessa siffror skall ses som ungefärliga. Resultatet skulle säkert inte bli exakt detsamma ens om jag själv räknade en gång till. Jag har varit restrikt-

tiv och tex avstått från otandade frimärken och många fantasifulla miniatyrblock. Vissa handstämplat finns även boktryckta och om dessa medräknas ökar antalet poststämplat med ett par hundra. Av frankostämplat har endast de där användaren har direkt anknytning till schack medräknats. Springerkoncernen, tex. har en schackspringare i sitt emblem och bara dessa frankostämplat kan bli en hel samling. Med snart bortåt ett par tusen olika objekt har den lilla sidosamlingen blivit en huvudsamling som det gäller att bringa reda i.

Spelaren

Det primära i schackspelet är naturligtvis spelaren själv. Tchigorin har redan nämnts, men det finns åtskilliga andra stora mästare som porträtterats på frimärken.

Även de senaste världsmästarna har porträtterats: Boris Spassky (1969–72), Robert Fischer (1972–75), Anatoly Karpov (sedan 1975) och Viktor Korchnoi som varande den eviga tvåan efter Karpov. Man behöver dock inte vara av världsmästarklass för att hamna på frimärke.

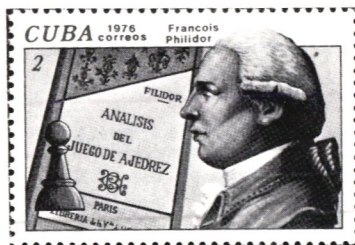
En katt bland hermelinerna finns det också. 1979 gav Mali ut fyra frimärken visande »stora schackmästare». Ett av dessa frimärken vållade stor huvudbry då det porträtterade »Schlage», ett helt okänt namn som inte stod att finna i något uppslagsverk. Det lät tyskt, men mina tyska vänner var lika ovetande som jag. Vi antog att namnet var fel och gissade på olika storheter som mer eller mindre liknade gubben på frimärket. Tills jag en dag fick oväntad hjälp av den svenske schacknestorn Erik Lundin. Jodå, frimärket visade Willi Schlage från Berlin! Erik hade själv träffat honom i samband med stadsmatcher mellan Stockholm och Berlin på 1920-talet. Med en så god grund var det lätt att bygga vidare och få mer information. Men någon »stor schackmästare» var aldrig Willi Schlage, hans bästa resultat var tredjeplatsen i tyska mästerskapet 1921. Så kan det gå när ett land inte riktigt vet vad det sysslar med. . .

Willi Schlage

Den spanske prästen Ruy Lopez var 1500-talets främste spelare och teoretiker.

1700-talets store mästare var fransmannen Philidor (dessutom en icke oäven kompositör och musiker)

Österrikaren Wilhelm Steinitz blev 1886 den förste officiella världsmästaren.

Han besegrades 1894 av tysken Emanuel Lasker.

Som i sin tur besegrades av Cubas »schackmaskin» Capablanca.

Ryssen Aljechin var kanske den främste av dem alla.

Sämisch och Romanovsky (ett foto från turneringen i Moskva 1925).

Bräde och pjäser

Bräde och pjäser är det heller inte så dumt att ha. Brädets 64 rutor har givetvis stått sig genom åren (även om vissa varianter av schack, som t ex kurirschacket, inneburit bräden av andra format).

Pjäsernas utseende har däremot skiftat starkt genom århundradena och många är mer konstnärligt värdefulla än praktiskt användbara. Men låt oss börja med att titta på hur dagens schackspelare vill att pjäserna skall se ut.

Bonden är spelets minsta pjäs, men långt ifrån obetydlig. Redan 1749 fastslog Philidor att bonden är schackspelets själ och mången skickligt framförd bondehär har krossat motståndaren.

Tornet och springaren är liksom bonden lätt igenkännbara genom sina typiska utseenden. Men löparen är nog litet mindre känd och även genast svårare att finna avbildad. Vill man finna en ensam löpare erbjuder en svensk minnespoststämpel den bästa avbildningen. Pjäsens klerikala anspelning framgår tydligt av dess engelska namn »bishop», och av diagramformens mitraliknande bild så som vi kan finna den återgiven i en jugoslavisk minnespoststämpel.

Damen, spelets starkaste pjäs, är nästan ignorerad filatelistiskt. Om damerna ursäktar så skulle jag vilja påstå att det är mycket svårt att finna

en riktig dam! En ungersk minnespoststämpel får bli räddningen i denna svåra knipa. Kungen är heller inte så lättfunnen, men här finns det i alla fall några objekt att välja på. Det cubanska frimärket som dessutom också porträtterar Lasker kan påstås visa två schackkungar. Vill man blanda objektstyper erbjuder en amerikansk frankostämpel ett gott alternativ. Annars finns det flera minnespoststämplar visande bra kungar. Jag väljer en från Portugal, bara för att få geografisk spridning. För att se hur damen och kungen ser ut i diagramform kan vi med fördel gå tillbaka och titta på det jugoslaviska frimärket visande ett schackbräde. Det är kungen till vänster och damen till höger.

Om vi sedan övergår till de gamla pjäserna så spelar det ingen roll om vi vill börja på hemmaplan eller med de äldsta. De äldsta som finns avbildade är nämligen skandinaviska! Libanon visar en schackkung av elfenben från 1200-talet som hittats i Danmark. Lika gamla är pjäserna på Djiboutis frimärke och dessa är svenska. Båda kan beses på Historiska Museet i Stockholm. Till vänster syns ett torn som hittats på Öland. Museet påstår att det är en bonde och detta hade helt säkert varit korrekt om det inte handlat om just en skandinavisk pjäs från denna epok. Vikingarna, som genom sina vida resor gjort mycket för att sprida schackspelet (vilket för övrigt än idag är synnerligen populärt på Island!), hade av någon inte fullt klarlagd anledning valt ett helt eget utseende på tornet. Detta mycket ovanliga bondeliknande torn är en »väktare», en erfaren fotsoldat som i strid sattes att skydda härens flanker. Ett schacktorn alltså! Och därtill uppenbarligen spegelvänt på frimärket. Den andra pjäsen har jag alltid tolkat som en springare och jag måste skamset erkänna att jag nöjt mig med att titta på bilder i stället för att besöka museet. Detta påstår nämligen att pjäsen är en dam. Att det skulle kunna vara så hade aldrig ens fallit mig in, men ju mer jag försökt följa upp denna för mig nya tanke, desto mer övertygad blir jag att museet har rätt! Mina bud blir alltså: torn och dam. Men lätt är det inte. . . En tredje av Historiska Museets schackpjäser återfinns i Postmuseums stämpel. Det är en 1400-tals löpare av älghorn, funnen i Vadstena.

Ytterligare en skandinavisk schackpjäs finns faktiskt avbildad på frimärke. Om vi söker oss till Louvren i Paris kan vi finna originalet till den schackkung av valrossben som syns på ett frimärke från Sao Tomé. Ursprunget är angivet som just »Skandinavien», bara dateringen är mer exakt: cirka år 1200.

Söder om oss ligger Tyskland. Och nu kommer vi tillbaka till DDR:s frimärken från 1960. Den högsta valören påstods visa en löpare från 1300-talets Tyskland. Som vi nyss sett kan gamla schackpjäser vara mycket svåra att identifiera, men jag är övertygad om att denna »löpare» i själva verket är en springare. Några mycket mer kvalificerade bedömare än jag delar denna uppfattning. Den som vill undvika frågan kan avstå från frimärket, det är en spärrvalör och som sådan bannlyst av FIP. Jag kallar helt enkelt pjäsen springare och visar den bredvid Malis löpare. Båda pjäserna är tyska, från 1300-talet och gjorda av elfenben. DDR:s två andra märken visar också tyska schackpjäser, men nu råder det inget tvivel om vilka: ett torn från 1700-talet och en springare från tidigt 1900-tal.

Så kommer vi till Frankrike och något alldeles extra. Porslinspjäserna från Gien tycker jag är utomordentligt vackra, medan de västtyska frimärkena (liknande finns från Västberlin) som avbildar dem är utomordentligt fula. Libanon har lyckats bättre med sitt frimärke. Ett annat libanesiskt frimärke ur samma serie visar också franska schackpjäser, men denna gång av lackerat trä.

1981 utgav Mongoliet 6 frimärken visande inhemska schackpjäser. Här får vi äntligen se en komplett uppsättning pjäser från ett och samma spel och att motiven kommer från djurriket gör det inte mindre intressant. Sådana finns även från Europa även om vi ännu inte fått se dessa filatelistiskt. Kinesiska schackpjäser nämns alltid om det skall vara något »fint». Men filatelistiskt var dessa mycket länge en vit fläck på kartan. Det dröjde ända till slutet av 1981 innan det kom något frimärke visande sådana. Men då kom i gengäld tre stycken nästan på en gång! Alla visar kombinationen dam-kung från olika 1800-tals spel.

Bonde

Torn

Springare

Löpare

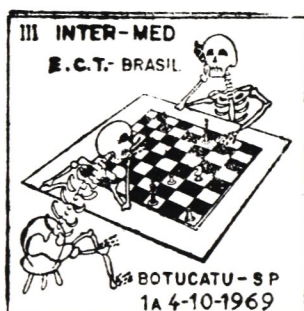

Schackklockan

En trevlig brasiliansk minnespoststämpel (från en turnering för medicin-studerande) visar varför det befunnits lämpligt att begränsa spelarnas betänketid. Schackklockan är en sorts dubbelklocka med bara ena halvan gående. Då spelaren gjort sitt drag stannar han med ett enkelt handgrepp sin klocka varvid motståndarens startas. En vanlig betänketid är 2 1/2 timme för 40 drag. Vid tidsöverskridande är partiet förlorat. För att få se hur en schackklocka ser ut får vi vända oss till några jugoslaviska minnespoststämplat, på frimärken finns endast antydningar till schackklockor.

Protokoll

En annan detalj i schackspelet finns dokumenterad genom ett enda objekt. Det är en cubansk minnespoststämpel som påpekar det faktum att varje spelare måste protokollföra alla drag under partiets gång. Litet genant känns säkert stämpeln felstavning av »in memoriam». Som vi senare skall se är det dock inte enda gången cubanerna gjort detta misstag.

Klubbar

Ingen kan säga hur många schackklubbar det finns, men filatelistiskt har ett 30-tal dokumenterats. Många av dessa är naturligtvis gamla, ja mer än hundraåriga. Intressantast, såväl filatelistiskt som schackligt, är dock två inte särskilt gamla men desto starkare sovjetiska klubbar som har egna frankostämplat med respektive klubbadress. En annan sovjetisk schackklubb, den i Erevan, har visserligen ingen egen frankostämpel, men den har fått klubbhuset förevigat på ett sovjetiskt postkuvert i stället. Jag vet att många filatelister rynkar på näsan åt denna typ av helsaker som har motivet till vänster och inte i själva valörstämpeln. Men om man håller i minnet att ungefär 80 % av posten i Sovjetunionen sker med sådana helsaker kan man fråga sig vad som är postalt, och därmed filatelistiskt, mest väsentligt. Landets frimärken, eller dess helsaker?

ШАХМАТНО-ШАШЕЧНЫЙ
КЛУБ ПРОФСОЮЗОВ

г. Одесса-ГСП, ул. Жуковского, 33.

Nationella förbund

De nationella schackförbunden är inte så gamla. De flesta grundades under de tidigare decennierna av vårt århundrade. Undantagen är det tyska förbundet grundat 1877 och, häpnadsväckande nog, det nyazeeländska!

СРЕДСТВА СЪВМЕСТНОГО ЧЕХОСЛОВАККОГО ГОСУДАРСТВА

Ереван. Центральный дом шахматиста

Куда _____

Кому _____

Индекс предприятия связи места назначения

Индекс предприятия связи и адрес отправителя

Schack och olympiader

Schack har aldrig stått på det olympiska programmet, men ändå finns det ett klart samband och det har många gånger spelats schack i samband med olympiska spel. I München 1972 arrangerades t ex en juniorlagturnering under mottot »varannan dag schack, varannan dag olympiska spel». 60 år tidigare, 1912 i Stockholm, spelades också en schackturnering. Vinnare blev ryssen Aljechin som 15 år senare skulle bli världsmästare. Det var dock under Parisolympiaden 1924 som det stora inträffade. De då närvarande spelarna och ledarna bildade ett världsschackförbund, FIDE (Fédération Internationale des Echecs).

Tre år senare, i London 1927, arrangerade FIDE den första schackolympiaden. Det eviga vandringspriset, den berömda och praktfulla Hamilton-Russellpokalen, donerades redan till denna första schackolympiad. Vi återfinner den på ett ungerskt frimärke från 1979. Dessa schackolympiader som hålls vartannat år (före världskriget dock något mer oregelbundet) har inte bara blivit FIDE:s och schackvärldens största händelser. Också filatelisterna har fått många, ibland alltför många, samlarobjekt i samband med dem. De två första objekten som kom, stämplarna från 1935 och 1937, har redan presenterats. Men inte så den från 1939, till schackolympiaden i Buenos Aires. Denna hölls just som orosmolnen hopades som värst i Europa. Andra världskriget hann bryta ut under olympiadens gång. Följden blev att det engelska laget reste hem och vissa andra länder vägrade möta varandra. Det tyska laget vann en knapp men allmänt erkänt rättvis seger. Efter schackolympiaden stannade en del spelare, bl a hela det tyska laget och vår egen Gideon Ståhlberg, kvar i Sydamerika, några t o m för gott.

Det skulle dröja ända till 1950 innan nästa schackolympiad arrangerades. Framärkena från 1950, 1952, 1960 och 1962 har vi redan sett. 1954, 1956 och 1958 kom inga frimärken, »bara» stämplarna. Den större sovjetiska stämpeln med texten »schackvärldsmästerskap» är egentligen helt fel då den användes för individuella VM-matcher. Men man hade glömt bort den mindre stämpeln och tvingades sedan använda en »nöd hjälpsstämpel» i en hel

vecka innan den riktiga, med texten »XII schackolympiaden», kunde tas i bruk. Det är kuriöst att notera att denna stämpel saknar ortsangivelse (Moskva).

*»XII SCHACKOLYMPIADEN» utan ortsangivelse
– efter bara några timmars användning även utan
klockslag.*

Damernas första schackolympiad hölls 1957 i Emmen (Holland), men inget samlarobjekt finns. De följande tre, 1963, 1966, 1969, fick emellertid alla stämplat. 1972, 1976, 1978 och 1980 sammanföll damernas schackolympiader med de allmänna (det vore fel att säga »herrarnas» eftersom alla får delta, bara de är kvalificerade). Något som också observerades i den filatelistiska utgivningen genom pluralformer, men and women, etc. (»men» är som vi nyss sett felaktigt). 1978 fick damerna en alldeles egen stämpel.

Mästerskap

Vi har redan sett de gamla mästarna porträtterade. Så vi börjar direkt efter andra världskriget. FIDE hade visserligen inte haft några svårigheter att arrangera schackolympiader, men då man ville ta hand om de individuella världsmästerskapen blev det genast värre. Mästarna var egensinniga herrar som själva ville bestämma när, var, hur och mot vem de ville sätta sin titel på spel. Då den regerande världsmästaren Aljechin avled 1946 uppstod emellertid plötsligt ett tomrum och det föll sig naturligt att FIDE tog över. Man valde ut fem spelare som fick göra upp om den vakanta titeln i en lång turnering vars första hälft spelades i Haag, den andra i Moskva (se Sovjetunionens frimärken från 1948)

Tanken var att världsmästaren skulle försvara sin titel vart tredje år och för att få fram en lämplig utmanare byggde man upp ett kvalificeringssystem. Världen indelades i 10 zoner med var sin zonturnering. Under senare år har zonantalet utökats. (Alla zoner finns ej representerade filatelistiskt.) Från var och en av dessa zonturneringar kvalificerade sig en eller flera

26 OCT 1978

spelare (beroende på zonens i förväg fastställda spelstyrka) till en interzontturnering.

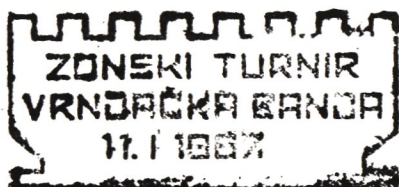
Under senare år har även interzontturneringarnas antal ökat. De bäst placerade spelarna kvalificerade sig för det slutliga provet, kandidatturneringen (se frimärken från Ungern 1950 och Nederländska Antillerna 1962 i inledningen). Denna turnering ersattes snart av matcher enligt cupsystem. Så hade man äntligen fått fram en utmanare till världsmästaren.

Zon 1, Västeuropa.

Zon 2, Mellaneuropa.

Zon 3, Östeuropa.

Zon 4, Sovjetunionen. (1958 års mästerskap var även en zonturnering).

Zon 8, Sydamerika.

Zon 9, Västasien.

Zon 11, Medelhavet.

PHILIPPINE CHESS FEDERATION
FIDE
INTERZONAL TOURNAMENT
JUNE 12 - JULY 12 1976

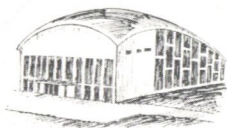
1963 års titelmatch fick en intressant nyhet. Året innan hade en schweizisk firma tillverkat den medalj som sedan 1963 tilldelas varje vinnare av en VM-match. Medaljen dök upp redan på ett av 1963 års frimärken för att sedan återkomma på 1966 års utgåvor.

1972 kom titelmatchen till Skandinavien, till Island. Dess postverk erbjöd inte bara frimärke och stämpel utan även en reketikett. Själva matchen blev så upphäussad och skandalartad att även den ej schackintresserade säkert minns den.

1975 blev det ingen titelmatch. 1972 års vinnare, Robert Fischer, vägrade att godta FIDE:s regler och Anatoly Karpov kunde kvittera ut sin första VM-medalj utan att spela för den. 1978 försvarade dock Karpov sin titel, liksom 1981. Det sovjetiska postkuvertet visar de tre medaljer Anatoly Karpov hittills erövrat.

Einvigi aldarinnar

Spassky / Fischer

Nr. 3263

HANS ULFSTRÖMER
GYLLE WÄRDSHUS
S-781 00 BORLÄNGE
Sverige.

Индекс предприятия связи места назначения

Wereldjeugd-
schackkampioenschap
21dec.1976 - 5jan.1977
Gasunie-tournament

Före andra världskriget spelade damerna individuella VM-turneringar i samband med schackolympiaderna. Vinnare av alla dessa var Vera Menchik, född i Moskva men brittisk medborgare sedan 1937. Hennes otroliga överlägsenhet visas kanske bäst av att hon vann alla sina partier i Stockholm 1937. Liksom hon gjort i Warszawa 1935. Liksom hon gjort i Folkestone 1933. Liksom hon gjort i Prag 1931 . . . Tyvärr saknas hon ännu på frimärke. Hon dödades under en tysk bombraid mot London 1944. FIDE stod då inte bara utan världsmästare efter kriget, världsmästarinna saknades också. Därmed fick även damernas världsmästerskap en uppbyggnad med zon-/interzon-/kandidatturnering och en titelmatch vart tredje år.

Juniörernas världsmästerskap har spelats sedan 1951. Varje medlemsland i FIDE får sända en deltagare (men undantag finns!). Mest intressant är dels en frankostämpel, dels 1979 års mästerskap i Skien då vi fick Norges första schackmotiv – minnespoststämpel och reketikett.

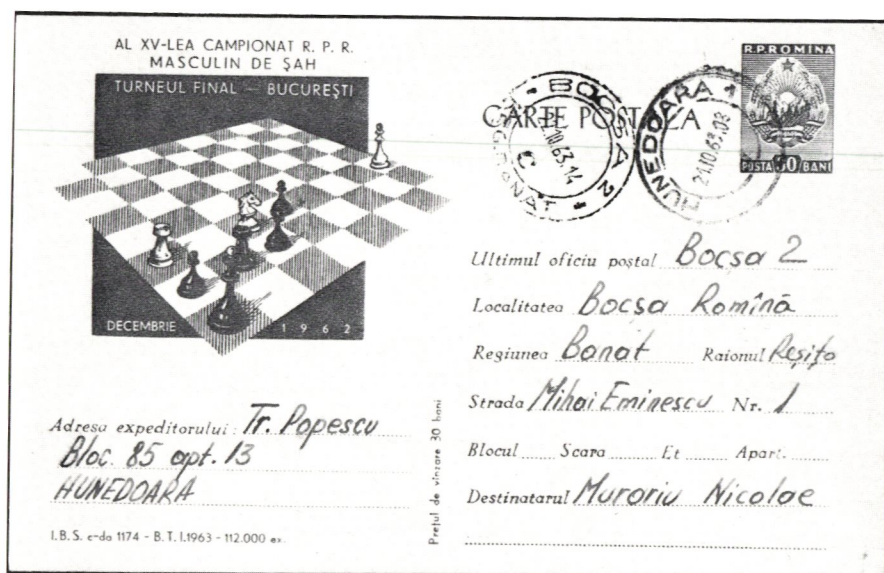
Europeiska lagmästerskap har arrangerats sedan 1957. 1967 hölls en av kvalificeringsronderna i Danmark och vi fick en stämpel. Finalronden i Moskva 1977 gav oss frimärke och stämpel (och en helsak) och finalronden i Skara 1980 en stämpel. Liknande mästerskap finner vi i Centralamerika. Här hemma arrangeras nordiska mästerskap (individuella).

De nationella schackmästerskapen etablerade sig tidigt i schackfilatelin, om än nästan uteslutande på stämpelnivå. Redan nummer 4 i den kronologiska ordningen hör till denna kategori. Det är en stämpel från Mnichovo Hradiště 1933 där det tjeckoslovakiska förbundet höll kongress och mästerskap. Noteras bör att detta evenemangs arrangör, den kände schackspelaren Oldrich Duras, lyckades få med namnet i minnespoststämpeln! 4 år senare kom turen till Jurata och det polska mästerskapet. Detta var samtidigt en internationell turnering och det räckte alltså att bli bäst placerade hemmaspelare för att erövra titeln. Men Tartakower tog inga risker, han vann både turneringen (före Ståhlberg) och mästerskapet. Båda dessa stämplat är svåra att finna (även om det av den förra finns åtskilliga avtryck, som dock tyvärr är av tvivelaktigt ursprung). Men den verkliga rariteten är stämpel nummer 3 i ordningen. Den kom till 1940 års sovjetmästerskap och med tanke på hur orolig världen då var är det kanske inte så underligt att vi samlare får nöja oss med att vara utan den.

Sovjetunionens mästerskapsturneringar är de starkaste i världen så det är fullt logiskt att just dessa fått ett frimärke (1962, se ingressen). Ungefär samtidigt (december 1962) hölls ett annat mästerskap i Bukarest och Rumäniens postverk utgav 2 vackra postkort, dock något försenat (i januari 1963). Många andra länder har erbjudit vackra och intressanta stämplat till sina schackmästerskap.

Här hemma kom den första stämpeln 1965 och sedan dess har vi fått en nästan obruten rad minnespoststämplat, några verkligt fina, till våra årliga SM i schack.

Det ena av de rumänska postkortet.

Internationella turneringar

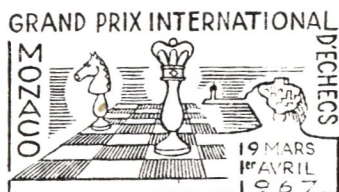
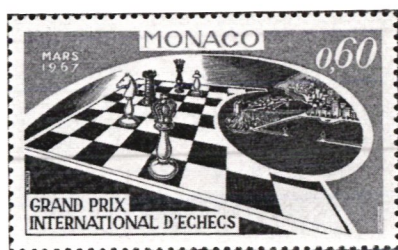
Även om man sorterar bort alla världsmästerskapskvalificerande turneringar blir en avdelning »internationella turneringar» ändå oformligt stor. Låt oss därför begränsa oss till ett fåtal av dem alla, men förhoppningsvis ett intressant fåtal. Den starka turneringen i Moskva 1936 har en av de mer åtråvärda äldre stämplarna, även om den bara bär text (och därtill på ryska!). Stämpeln till världsschackturneringen i Groningen 1946 är ett mer lättförståeligt schackmotiv. Här fick vi också den första reketiketten inom motivområdet.

Turneringen i Le Havre 1966 har stark nordisk anknytning. Inte bara det att dansken Bent Larsen vann huvudklassen, svensken Rune Litzberger radade upp idel segrar i juniorklassen! Vi fick också ett vackert frimärke och två vackra stämplat.

Furst Rainier av Monaco ville gärna slå sig in på schackarenan på furstars vis, dvs genom att sätta upp Monacos stora schackpris. Det började bra 1967 med frimärke och stämpel. Fortsatte lika bra 1968 med stämpel. Men sedan falnade visst glöden. Frimärket är av speciellt intresse och då jag nu förhoppningsvis har en stor och duktig filatelistisk läsekrets vill jag ställa följande fråga: När gavs detta frimärke ut? Officiellt lär det ha varit den 28/4 samtidigt som en massa andra frimärken utkom (Monaco brukar ju ge ut sina frimärken klumpvis). Men förstadagsbrevet är daterade 24/3, turneringens inledningsdag (stämpelns datumangivelse är fel!). Med detta

»bevis» borde saken vara klar. Men, den naturliga kombinationen schackstämpel på schackfrimärke existerar inte! Detta har fått mig misstänka att man bara tillverkade »FDC» för att ha dem till salu då turneringen startade, detta trots att frimärket inte gavs ut förrän en månad senare. Att det alltså fanns FDC men inga frimärken till salu! Själv har jag frågat och frågat utan att lyckas få fram något definitivt. Har någon kunskap i ämnet, eller kontakter som kan få fram den? I så fall vore jag mycket tacksam för information.

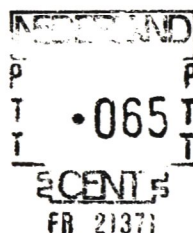
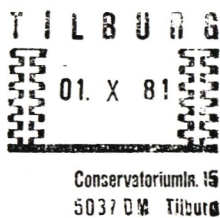
Cuba utgav 15 november 1969 ett något kuriöst schackfrimärke. Inte bara för att dess text »VI CAPABLANCA IN MEMORIAN» åter visar deras besvär med att stava till »in memoriam». Själva numreringen »VI» är också tveksam. Två månader innan frimärket gavs ut hade den sjunde capablancaturneringen avslutats! Den sjätte spelades redan 1968. En annan stämpel får visa att cubanerna verkligen kan stava till »in memoriam». Bara de vill . . .

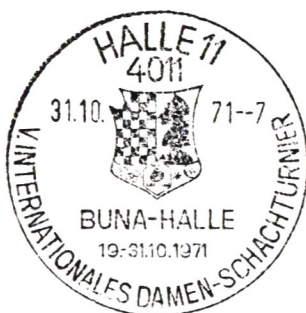
1976 hölls den 10:e turneringen i Bagneux och detta åmindes med en maskinstämpel. I Frankrike finns särskilda portorabatter för trycksaker. Om man har minst 1 000 att sända samtidigt behöver man inte frankera dem utan kan bara lämna in dem på postkontoret. Detta i sin tur byter bara ut maskinstämpelns datumkrona och stämplar igenom hela bunten ofranke-rad, men med angivelsen »P P» (porto betalt). Och så får vi ytterligare en stämpel till denna turnering!

Det holländska försäkringsbolaget Interpolis har i många år arrangerat bridgeturneringar. 1977 beslöt man sig för att satsa på schack, och det i stor skala. De av bolaget årligen arrangerade turneringarna tillhör de allra starkaste. Frankostämplarna, som skiljer sig en aning år från år, visar också att bridgeintresset inte helt försvunnit.

J. Capablanca
X CAPABLANCA IN MEMORIAM

Damerna får vi inte glömma bort. Damschacket har vuxit oerhört under senare år, såväl i omfång som spelstyrka. Det arrangeras många schackturneringar för damer, främst i Östeuropa.

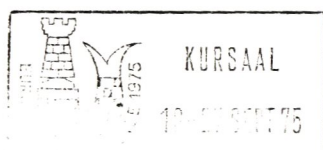
Hittills har vi bara tittat på individuella turneringar, men det finns också några större lagturneringar som kan vara värda en kommentar. Vi har redan sett samband mellan schack och olympiska spel och München 1936 var inget undantag. Hitler hade egentligen velat arrangera en schackolympiad, men då hans »Stortyska Schackförbund» redan lämnat FIDE var tanken dödfödd från början. I stället för »Schach-Olympiade», fick det bli »Schach-Olympia», en lagturnering som i gengäld gjordes dubbelt så stor (8-mannalag). Vi fick på så vis en trevlig minnespoststämpel. Årligen återkommande lagturneringar hittar vi också i stämpelfloran: Clare Benedictpokalen, Mitropapokalen, 6-nationers.

Den politiska utvecklingen har också satt sina spår i schacklivet. 1975 startades den första EG-turneringen i Oostende. Till denna fick vi inte bara en maskinstämpel utan också ett kuriosum. Då stämpelmaskinen reparerades under några dagar i juli applicerades maskinstämpelns kliché för hand(!) bredvid postkontorets ordinarie datumstämpel.

Den filatelistiskt mest uppmärksammade lagturneringen är Balkanspele. Det började med Bulgariens och världens första schackfrimärke 1947 (se inledningen) för att senare bjuda på många trevliga minnespoststämplar.

De rena landskamperna bör också sorteras in under »internationella turneringar». Först på plan kommer en stämpel från 1949 som visserligen »bara» gäller en stadsmatch mellan Budapest och Moskva. Men så »bara» var det inte. Titta på Moskvas lag: Averbach, Bronstein, Flohr, Kotov, Lilienthal, Ragozin, Simagin och Smyslov. Rena landslaget! De vann . . . 1970 kom den verkliga landskampen, »århundradets match»: Sovjetunionen mot övriga världen. Matchen spelades i Belgrad. Vardera laget bestod av 10 spelare som möttes fyra gånger. Två intressanta frågor uppstod. Vem skulle spela vid första bordet i världslaget? Dansken Bent Larsen, som var mest meriterad, eller problembarnet Bobby Fischer, som väntades ställa krav »såsom varande den bäste». Men Fischer accepterade överraskande

att spela vid andra bordet och så var den frågan besvarad. I gengäld presterade han tillsammans med Paul Keres (som dock spelade vid 10:e bordet) matchens bästa resultat (3–1). Den andra frågan gällde huruvida Sovjetunionen skulle kunna besegra hela den övriga världen. Jodå, det gick. Om än knappt: $20\frac{1}{2}$ – $19\frac{1}{2}$.

Korrespondensschack

ICCF, det internationella korrespondensschackförbundet, är en parallellorganisation till FIDE. ICCF är för fjärrschack vad FIDE är för närschack. Normalt sänds dragen per post, men telegram, telefon eller radio är också möjliga kommunikationsmedel. 1980 utgav Brasilien ett frimärke som mycket instruktivt visar en del av ett bräde i ett korrespondensschackalbum (sådana används för att man skall kunna ha partiställningen tillgänglig under hela partiets gång). Vi ser t o m skårorna som gör att pjäsen, vars stora tagg syns tydligt på den tillhörande stämpeln, kan fästas på önskad plats på brädet.

Rymdschack

Världens längsta schackparti, om man ser till avståndet mellan spelarna, spelades 1970 mellan den sovjetiska rymdfarkosten Soyuz 9 och jorden. Vetenskapligt värdefullt eller bara ett propagandanummer må vara egalt, det är i varje fall intressant att notera att en av kosmonauterna, Vitaly Sevastianov, senare blev president i Sovjetunionens schackförbund. Sevastianovs autograf syns nederst på frimärket, tyvärr ganska otydligt.

Duell

1454 spelade två unga adelsmän ett viktigt parti schack i den lilla italienska bergsbyn Marostica. Priset var den sköna Lionora, dotter till guvernören. Man lade ut ett gigantiskt schackbräde framför borgen och lät levande personer agera pjäser vilka sedan flyttade sig enligt order från »duellanterna». Rinaldo d'Angarano vann partiet, Lionora och »halva kungariket». Detta är den romantiska och naturligtvis helt sanna historien bakom ett av de italienska europafrimärkena 1981. Idén att återuppföra detta schackparti togs upp redan 1923, men det dröjde ända till mitten av 1950-talet innan mer regelbundna uppföranden kom till stånd.

Schack i litteraturen

Den kulturellt intresserade skall nu få sitt, efter ingressen med Marostica. Vi börjar från början och hamnar praktiskt taget i schackspelets vagg. I den persiska konungaboken från början av 1000-talet finner vi dels berättelsen om hur kungasonen Gav efter att i krig besegrat och oavsiktligt dödat sin halvbror Talkhand försöker trösta sin sörjande mor genom att uppfinna schackspelet. Dels får vi i bilder se hur ett indiskt sändebud på 500-talet presenterar detta nyuppfunna spel för perserkonungen Chosroes I.

Efter detta besök i 500-talet får vi söka oss ända fram till 1200-talet för nästa begivenhet. Under tiden hade spelet hunnit sprida sig över hela den då kända världen, ja även våra vikingar hade lärt känna det. Det hade blivit så känt att det kom att ligga till grund för en stor avhandling om människors skyldigheter och rättigheter. Det var dominikanermunken Jacobus de Cessolis som i sina predikningar jämförde olika samhällsgrupper med schackpjäser. Dessa predikningar sattes på pränt, blev vidare spridda och så småningom mer eller mindre noggrant översatta. I Hradschin i Prag finns en 1300-talsavskrift och en av dess illustrationer återfinns på ett tjeckoslovakiskt frimärke. Det är ett kungligt sändebud, ett schacktorn! Andra, och tydligare, schackbilder finner vi i några tryckta »översättningar» från 1400-talet. William Caxtons »The Game and Playe of the Chesse» var faktiskt den andra boken som trycktes på engelska. En reviderad upplaga från omkring 1482 var dessutom illustrerad och Storbritanniens frimärke har lånat sin bild från denna bok. 1493 tryckte Antonio Miscomini en italiensk översättning, »Libro di Giuoco di Scacchi», också denna illustrerad.

Medan de Cessolis satt i Italien och använde schackspelet i sina moralpredikningar satt kung Alfons den Vise i Spanien och intresserade sig för schackspelet som spel. Hans 1283 publicerade manuskript om spel innehåller en stor och rikt illustrerad avdelning om schack, något som uppmärksammats i frimärksutgivningen.

1564 fick världslitteraturen en av sina finaste schackskildringar i och med att polacken Jan Kochanowskis stora poem »Schack» (602 versrader!) publicerades. Träsnittet från originalutgåvans omslag finner vi på ett polskt postkort från 1972, hela omslaget på ett frimärke från 1974.

1616 publicerades den första tyska schackboken. Bakom författarnamnet Gustavus Selenus dolde sig hertig August von Braunschweig-Lüneburg. Den engelske författaren Lewis Carroll gjorde stor lycka med »Alice i

Underlandet». En sådan framgång måste naturligtvis följas upp och 1871 kom »Spegellandet», en saga där ett schackparti spelar en framträdande roll.

Den österrikiske författaren Stefan Zweig avled 1942. Bland hans efterlämnade papper hittades den mästerliga skildringen »Schachnovelle» som publicerades i Stockholm året därpå. 1960 filmades den med den nyligen avlidne Curd Jürgens i huvudrollen och filmbolaget var inte sent att göra reklam per frankostämpel.

Schack i konsten

Låt oss nu gå över till den rena bildkonsten och då börja för 500 år sedan, i det sena 1400-talet. I Historiska Museet i Basel finns en stor gobeläng ($3\frac{1}{2} \times 1$ meter) med olika motiv från Lustgården. Längst till vänster syns ett schackspelande par, som på Paraguays frimärke blivit spegelvänt! En utsökt miniatyrmålning av Hans Muelich utgör titelsidan till hertiginnan Annas av Bayern juvelbok (med hennes juveler avbildade!). Vi ser hertigen (Albrecht V) och hertiginnan spela med några utsökta schackpjäser, som tyvärr ej finns bevarade.

Därefter kommer Edward Harrison Mays trevliga »Lady Howe sätter Benjamin Franklin matt». Franklin känner vi alla. Men alla vet kanske inte att han också står som författare till den första amerikanska schackboken, »Morals of Chess».

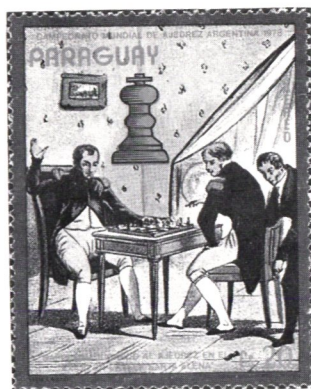
Trots att jag känt mig tvungen att hoppa över många bilder (kultur skall njutas med måtta, dessutom är många frimärksavbildningar av målningar inte särskilt lyckade) återstår några teckningar jag gärna vill visa innan vi övergår till något annat. Först den engelske karikatyrtecknaren George Cruikshanks underbara bild från 1814, och så P. V. Vasiljevs teckning från 1943 visande Gorkij och Lenin spelande schack. Den senare återfinns på bildsidan av ett sovjetiskt postkort från 1957.

Teknik

1769 presenterade den ungerske ingenjören Farkas Kempelen den så kallade »Turken» vid Maria Theresias hov. Det var en stor mekanisk docka som satt bakom ett schackbord. Inuti bordet satt en schackspelare dold. Denne kunde via ett magnetsystem följa dragen på brädet och via ett mekaniskt system dirigera dockans svarsdrag. Men detta var inte allt. Kempelen hade dessutom monterat in ett helt meningslöst kugghjulssystem som ögonfägnad och ett spegelsystem som gav intryck av att bordet i övrigt var tomt. Fullt förståeligt blev »Turken» en oerhörd framgång. En framgång som stod sig då hemligheten inte avslöjades. Schackmaskinen turnerade i hela Europa och presenterades vid hoven. »Turkens» mest kände motståndare var Napoleon. Partiet spelades i Schönbrunn 1809 och Napoleon förlorade förstås. Förstås därför att »Turken» alltid manövrerades av mycket skickliga schackspelare (Napoleons dolde motståndare lär ha varit den kände mästaren Allgaier). Av totalt 300 spelade partier lär den endast ha förlorat sex. Ett ungerskt frimärke visar »Turken» så som den presenterades för publiken före partiets början. En litografi av Laillot visar för övrigt att Napoleon var en ivrig schackspelare.

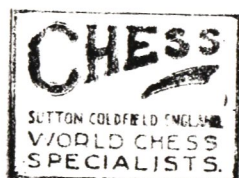
Bilden spegelvänd.

Reklam

Från konstens och teknikens höjder till penningens krassa verklighet. Sedan 1870-talet finns det en schackspelsindustri i den lilla tyska byn Borsendorf i Erzgebirge, nuvarande DDR. Då det i Tyskland blev inne att sätta en lokal reklamtext runt ortsstämpeln var man i Borsendorf inte sena att hänga med. Med orden »Schachbrett-Industrie» fick världen 1923 det första schackfilatelistiska objektet. 1938 kom en mycket vacker bildstämpel. En komposition som lever än idag, om än i moderniserad form.

Speltillverkare i Tyskland och Frankrike gör reklam för sin verksamhet medelst frankostämplarna. Men den äldsta kända frankostämpeln (jag räknar då endast sådana som används av företag vars verksamhet har med schack att göra) kommer från »Chess», den välkända engelska tidskriften. Senare har andra tidskrifter och förlag följt exemplet.

Växter och djur

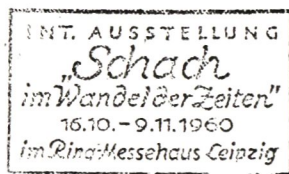
Växt- och djurriket har inte gått fritt från schackspelets påverkan. Det är naturligtvis brädets rutmönster som spökar, Kungsängsliljan har mycket speciella blommor som ser rutiga ut. Blommans tyska namn bekräftar detta intryck: »Schachbrettblume». Att schackbrädesfjärilen skulle vara rutig är kanske svårare att se. Men att dess namn är språkligt väl dokumenterat framgår av Polens och Ungerns frimärken med »schackbräde» på respektive lands språk.

Utställningar

Schackutställningar är vanliga i samband med schackturneringar. En av de största var »Schach im Wandel der Zeiten» under schackolympiaden i Leipzig 1960.

Under senare år har schacksamlare organiserat sig och också hållit egna utställningar. 1979 fyllde den västtyska »Gemeinschaft der Schachmotivsammler» 10 år. 1982 kom USA:s första schackstämpel (tidigare hade det endast funnits frankostämplat) till en utställning i Chicago.

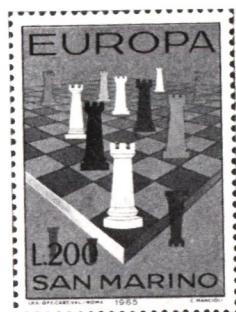
Felaktigheter på frimärken brukar intressera samlare. Schackmotivsamlaren kan också glädja sig åt sådana malörer, här några:

JOSF i st f JOSE.

Fjärde glugg i tornet.

Omvända torn.

Felperforering (frimärket till höger).

Dubbeltryck av den svarta färgen.

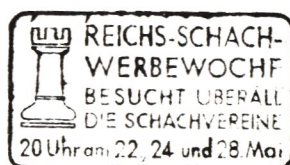

Förskjutet drottninghuvud (frimärket till höger).

En annan sorts fel erbjuder detta vackra polska postkort från 1982. Det är postsportklubben i Poznan som fyller FEMTIO år. Just det, klubben grundades 1932, inte 1922!

Till slut några ord på vägen:

**IT'S FUN TO PLAY
CHESS BY MAIL**

